

ADVOKÁTNÍ KANCELÁŘ

Mgr. Ludovít Pavela

Tento článek byl poprvé publikován v časopise Právní rádce, č. 01, v roce 2007

Obchodní společnost jako osoba blízká?

JUDr. Petr Čech, LL.M. ; Mgr. Ludovít Pavela

Vedle příbuzných v přímé řadě, sourozenců, manželů a partnerů prohlašuje občanský zákoník osobami vzájemně blízkými také další osoby v poměru rodinném či obdobném, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní.

Jakkoliv je zřejmé, že zákonná formulace § 116 občanského zákoníku, která obsahuje uvedené vymezení, původně směřovala ke vztahům mezi fyzickými osobami (viz jen požadavek, aby se tyto osoby nacházely v poměru rodinném či obdobném), Nejvyšší soud ČR citované ustanovení v posledních letech analogicky vztáhl rovněž na vztahy mezi fyzickými osobami na jedné straně a právníckými osobami včetně obchodních společností na straně druhé.

Cílem tohoto příspěvku je seznámit čtenáře Právního rádce se závěry Nejvyššího soudu ČR k této problematice a s oblastmi či instituty, ve kterých se dosud uplatnily. Ukazuje se, že uživatelé právní úpravy nejsou se soudní rozhodovací praxí dostatečně obeznámeni, což lze přičítat mnoha faktorům. Svou roli nepochybně sehrává skutečnost, že judikatura k této otázce nebyla donedávna nikterak ustálená. Během několika posledních let prošla zlomovým vývojem, který (přinejmenším v dílčích nejasnostech) ani v dnešní době nelze pokládat za ukončený.

ZÁKONNÉ PŘEDKUPNÍ PRÁVO PŘI VKLADU SPOLUVLASTNICKÉHO PODÍLU DO SPOLEČNOSTI – POPRVÉ

Problematika vzájemné blízkosti fyzických a právníckých osob má význam mj. v právní úpravě zákonného předkupního práva při vkladu spoluvlastnického podílu na věci do společnosti. Převádí-li se spoluvlastnický podíl, mají podle § 140 občanského zákoníku spoluvlastníci předkupní právo, ledaže jde o převod osobě blízké. Nezbytně tak vyvstává otázka, nakolik lze ve vkladu spoluvlastnického podílu do základního kapitálu společnosti

spatřovat převod tohoto podílu na osobu blízkou. Na řešení této otázky lze ostatně nejlépe ilustrovat názorový vývoj, kterým Nejvyšší soud ČR v poslední době prošel.

Ještě v rozhodnutí ze dne 26. dubna 2001, sp. zn. 22 Cdo 1143/2001, Nejvyšší soud ČR ponechal problematiku vzájemné blízkosti společníka a obchodní společnosti bez povšimnutí, když dovedl: *"...Vloží-li ... společník obchodní společnosti svůj spoluvlastnický podíl k nemovitosti do obchodní společnosti s ručením omezeným, aniž by spoluvlastnický podíl nabídl k odkoupení ostatním spoluvlastníkům, porušil svou právní povinnost, která mu vyplývá z předkupního práva ostatních spoluvlastníků..."* Soud tedy nezkoumal, nakolik bylo možné společnost s ručením omezeným pokládat za osobu blízkou vkladateli. *A priori* předpokládal (aniž to v odůvodnění výslovně zdůraznil), že vzájemná blízkost těchto subjektů ve smyslu § 116 občanského zákoníku nepřichází v úvahu. Z textu odůvodnění ani nelze poznat, jak intenzivně se společník v konkrétním případě podílel na základním kapitálu žalované společnosti. Z rozsudku nanejvýš plyne, že nešlo o společníka jediného, nýbrž že společnost měla společníků několik. Rozsudek byl publikován v Souboru rozhodnutí Nejvyššího soudu, svazek 5, pod č. C 455; závěry v něm obsažené se na krátký čas ustálily.

Jen na okraj je třeba poznamenat, že rozhodnutí je významné i tím, že v něm Nejvyšší soud ČR potvrdil stanovisko, podle něhož *"...smlouva, kterou se uskutečňuje vklad, má charakter kupní smlouvy, kdy sjednaná kupní cena představuje vklad společníka do obchodní společnosti, a proto nedochází k jejímu proplacení. Vklad spoluvlastnického podílu na nemovitosti do obchodní společnosti má povahu převodu spoluvlastnického podílu ve smyslu § 140 ObčZ. Proto se i na tuto formu převodu vztahuje předkupní právo..."*

ZÁKONNÉ PŘEDKUPNÍ PRÁVO PŘI VKLADU SPOLUVLASTNICKÉHO PODÍLU DO SPOLEČNOSTI – PODRUHÉ

Naznačené koncepce se Nejvyšší soud ČR přidržel v dalším z klíčových rozhodnutí k problematice předkupního práva při vkladu spoluvlastnického podílu do společnosti.

V rozhodnutí ze dne 10. října 2001, sp. zn. 22 Cdo 2474/2000, potvrdil své závěry z jara téhož roku. Výslovně na ně odkázal, převzal je do odůvodnění a uzavřel, že *"...Pokud tedy první žalovaná vložila část svého spoluvlastnického podílu k označeným nemovitostem do společnosti druhé žalované, aniž je nabídla k odkoupení žalobkyni, porušila svou povinnost vyplývající z předkupního práva podle § 140 ObčZ. Žalobkyně se neplatnosti tohoto právního úkonu dovolala, proto jde o právní úkon relativně neplatný podle § 40a ObčZ..."*

Oproti předchozímu rozhodnutí však Nejvyšší soud ČR odůvodnění rozšířil o řešení otázky způsobu uplatnění relativní neplatnosti úkonů zatížených vadou spočívající v nerespektování předkupního práva ostatních spoluvlastníků: *"...Relativní neplatnost převodu spoluvlastnického podílu z důvodu uvedeného v § 140 ObčZ je uplatněna tím, že se dotčený spoluvlastník dovolá tohoto důvodu u převodce i nabyvatele. Právní účinky dovolání se této neplatnosti nastávají okamžikem, kdy tento projev vůle dojde všem subjektům relativně neplatného právního úkonu, což se v daném případě stalo doručením žaloby žalovaným. Není významné, zda se dotčený spoluvlastník mylně domnívá, že takto namítaná neplatnost je neplatností absolutní, ač jde podle § 40a ObčZ o neplatnost relativní. Podstatné je, že namítá neplatnost převodu spoluvlastnického podílu s uvedením důvodu, že nebylo respektováno jeho předkupní právo. V daném případě se žalobkyně již v žalobě uplatněným žalobním návrhem (tzv. *petitem*) domáhala jednoznačně vyslovení neplatnosti sporného převodu spoluvlastnického podílu ve vztahu k oběma stranám převodu s jasným uvedením jeho vady (pomínutí jejího předkupního práva původní spoluvlastníci). Tím je formální uplatnění námitky relativní neplatnosti sporného právního úkonu jednoznačně vyjádřeno, přičemž o jejím včasné doručení příslušným adresátům není sporu..."*

Zvolené řešení se následně v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu ČR ustálilo a přetrvalo i do doby, kdy se změnil náhled soudu na otázku, nakolik vklad spoluvlastnického podílu do společnosti vůbec zakládá porušení předkupního práva.

INTERMEZZO: ODPOROVATELNOST VKLADU DO SPOLEČNOSTI

Zlom nastal o necelý rok později. V rozhodnutí ze dne 1. srpna 2002, sp. zn. 21 Cdo 2192/2001, se již Nejvyšší soud ČR nemohl vyhnout otázce případné vzájemné blízkosti vkladatele a společnosti. Společník vložil nemovitosti do společnosti s ručením omezeným, ve které byl jediným společníkem a současně jednatelem. V daném případě tak nešlo o problém porušení předkupního práva, nýbrž odporovatelnosti právních úkonů ve smyslu § 42a občanského zákoníku. Vklad odporoval finanční úřad, který měl za vkladatelem - dlužníkem - vymahatelnou daňovou pohledávku.

Podle § 42a odst. 2 občanského zákoníku je možné odporovat právním úkonům, které dlužník učinil v posledních třech letech v úmyslu zkrátit věřitele, pokud musel být tento úmysl druhé straně znám, a dále právním úkonům, kterými byli zkráceni věřitelé dlužníka a k nimž došlo v posledních třech letech mezi dlužníkem a osobami jemu blízkými nebo které dlužník učinil v uvedeném čase ve prospěch těchto osob, s výjimkou případu, kdy druhá strana tehdy

dlužníkuv úmysl zkrátit věřitele i při náležitě pečlivosti nemohla poznat. Je zřejmé, že z procesního hlediska (zejména pokud jde o povinnost tvrzení a důkazní břemeno) je mnohem snazší odporovat právním úkonům, které dlužník učinil s osobami blízkými, resp. v jejich prospěch, než s třetími osobami, k nimž není v tomto právním postavení.

Nejvyšší soud ČR to shrnul následovně: *"...Z ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. vyplývá, že odporovatelným je takový právní úkon dlužníka, který učinil v posledních třech letech v úmyslu zkrátit své věřitele, musel-li být tento úmysl druhé straně znám; břemeno tvrzení a důkazní břemeno v tomto směru nese věřitel. Prokázání úmyslu dlužníka cum animo fraudandi není podmínkou odporovatelnosti tehdy, jestliže dlužník učinil právní úkon s osobami jemu blízkými nebo ve prospěch těchto osob; úmysl dlužníka zkrátit jeho věřitele v takovémto případě zákon předpokládá a je na osobách dlužníkovi blízkých, aby prokázaly, že úmysl dlužníka zkrátit věřitele tehdy (tj. v době právního úkonu) nemohly i při náležitě pečlivosti poznat..."*

Po obsáhlé úvaze obsažené v odůvodnění rozsudku nakonec Nejvyšší soud ČR dospěl k závěru, podle něhož *"...právní osoba je ve smyslu ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. osobou blízkou dlužníku, který je fyzickou osobou, je-li dlužník jejím statutárním orgánem (členem statutárního orgánu), jakož i tehdy, je-li dlužník společníkem, členem nebo zaměstnancem této právnické osoby, popřípadě má-li k ní jiný obdobný vztah, a současně, kdyby důvodně pocíťoval újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní..."*. Takový závěr umožnil soudu uzavřít, že odporované právní úkony byly dlužníkem (vkladatelem) učiněny ve prospěch osoby blízké (společnosti, ve které byl statutárním orgánem), a tedy rozhodnout ve prospěch věřitele, který se odporovatelnosti domáhal.

Tím došlo k průlomů do dosavadního pojetí osob blízkých v tuzemském civilním právu. Rozsudek byl publikován pod č. 168 v časopisu Soudní judikatura 9/2002; pozdější rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR zpravidla odkazují právě na něj.

OBECNÉ ZÁVĚRY NEJVYŠŠÍHO SOUDU ČR K BLÍZKOSTI FYZICKÝCH A PRÁVNICKÝCH OSOB

Vzhledem k obecným dopadům na celé tuzemské civilní právo stojí za zmínku podrobná argumentace Nejvyššího soudu ČR, jak je obsažena v odůvodnění rozsudku, která předcházela stanovisku o tom, že také ve vztazích mezi fyzickými a právnickými osobami lze aplikovat doktrínu o osobách blízkých:

"...Právnícké osoby jsou subjekty, které byly vytvořeny lidmi (fyzickými osobami) a kterým zákon přiznává postavení právníckých osob. Pro právníckou osobu je mimo jiné charakteristické, že svou vůli nevytváří sama o sobě, ale jen prostřednictvím fyzických osob, a to těch, které jsou k tomu podle práva povolány. Jen prostřednictvím fyzických osob právnícká osoba také projevuje svoji vůli navenek (zejména činí právní úkony). Právní úkony právnícké osoby ve všech věcech činí ti, kdo jsou jejím statutárním orgánem, a právní úkony mohou činit za právníckou osobu i jiní její zaměstnanci nebo členové, stanoví-li to její vnitřní předpisy nebo to je vzhledem k jejich pracovnímu zařazení obvyklé. (srov. § 20 obč. zák.).

Občanský zákoník v § 42a občanského zákoníku a ani v jiných ustanoveních výslovně neuvádí, kdo se rozumí osobou blízkou dlužníkovi, který je fyzickou osobou, učinil-li odporovaný právní úkon s právníckou osobou nebo ve prospěch právnícké osoby.

Z nedostatku výslovné právní úpravy nelze dovozovat, že by právnícká osoba nemohla být osobou blízkou dlužníkovi, který je fyzickou osobou; může-li být odporovaný právní úkon učiněn s právníckou osobou nebo v její prospěch a nerozlišuje-li se v § 42a občanského zákoníku mezi fyzickými a právníckými osobami (v § 42a občanského zákoníku se hovoří v souvislosti s tím, s kým dlužník učinil odporovaný právní úkon, o 'druhé straně' nebo o 'osobách'), je zřejmé, že zákon uvažuje také s tím, že právnícká osoba může být osobou blízkou dlužníku - fyzické osobě. Otázku osoby blízké je třeba v tomto případě ... řešit pomocí analogie (§ 853 občanského zákoníku).

Je nepochybné, že mezi právníckou osobou a fyzickými osobami vznikají vztahy, a to nejen vztahy právní, a že újmu, kterou utrpěla právnícká osoba, mohou určité (některé) fyzické osoby důvodně pociťovat jako újmu vlastní. Utváří-li právnícká osoba svoji vůli a projevuje-li svoji vůli navenek - jak je uvedeno výše - jen prostřednictvím fyzických osob, vznikají vztahy rovněž mezi právníckou osobou a těmito fyzickými osobami; fyzické osoby, které jsou povolány vytvářet vůli právnícké osoby a které projevují její vůli navenek, mají zřejmě vždy blízké zájmové vazby a vztahy k této (své) právnícké osobě.

U fyzických osob, které činí (mohou činit) za právníckou osobu právní úkony, je třeba - zejména s přihlédnutím k tomu, že jejich prostřednictvím se utváří vůle právnícké osoby - uvažovat o tom, že mají z titulu svého postavení (a z něj vyplývající odpovědnosti) k této (své) právnícké osobě takový vztah, že by důvodně pociťovaly újmu, kterou utrpěla právnícká osoba, jako újmu vlastní. Z analogického užití § 116 občanského zákoníku proto podle názoru dovolacího soudu vyplývá, že tyto fyzické osoby jsou z hlediska § 42a odst. 2 občanského zákoníku osobami blízkými této právnícké osobě.

Vedle fyzických osob, které činí (mohou činit) za právnickou osobu právní úkony, mají, jak je uvedeno již výše, vztahy k právnické osobě a zájem na jejich poměrech další fyzické osoby. Z hlediska jejich vystupování v právních vztazích však nemůže být významný jakýkoliv jejich vztah k právnické osobě. Tak jako ve vztazích mezi fyzickými osobami není z hlediska § 116 občanského zákoníku podstatná jakákoliv jejich vzájemná vazba, ale jen vztah určité kvality, založený na poměru rodinném nebo na poměru obdobném poměru rodinnému, musí i vztah této další fyzické osoby k právnické osobě - má-li mít v právu význam - vykazovat určité vlastnosti. Tak je tomu zejména v případě, je-li fyzická osoba společníkem, členem nebo zaměstnancem právnické osoby nebo má-li k právnické osobě jiný obdobný vztah, a současně se jí poměry právnické osoby podstatným způsobem dotýkají.

Za analogického užití § 116 občanského zákoníku proto dovolací soud dovedl, že za osobu blízkou právnické osobě je třeba považovat také fyzickou osobu, která je společníkem, členem nebo zaměstnancem právnické osoby, nebo která má k právnické osobě jiný obdobný vztah, a současně, kdyby důvodně pociťovala újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní..."

Nejvyšší soud ČR tak cestou analogie k § 116 občanského zákoníku dovedl vzájemnou blízkost mezi právnickou osobou a jejím statutárním orgánem (např. společností s ručením omezeným a jejím jednatelem), případně všemi členy jejího statutárního orgánu (např. akciovou společností a všemi členy jejího představenstva).

Z jeho argumentace nicméně plyne, že tyto osoby nezařadil do kategorie osob, které nabývají postavení osoby blízké automaticky a bez dalšího, jen z povahy svého vztahu k dané osobě, ve smyslu § 116 občanského zákoníku, věta před středníkem. Namísto toho na ně analogicky vztáhl ustanovení věty za středníkem, tj. zahrnul je mezi osoby, u kterých je blízkost dána, jen pokud újmu, jež by utrpěla osoba, k níž se právní blízkost posuzuje, důvodně pociťují jako újmu vlastní.

Přesto lze v odůvodnění číst, že Nejvyšší soud ČR nepožaduje posuzovat, nakolik byl uvedený předpoklad v konkrétním případě naplněn. Z textu odůvodnění naopak plyne, že u statutárních orgánů právnické osoby, resp. u členů těchto orgánů je nutno pokládat jej za *a priori* daný. Závěr, že by tyto osoby újmu právnické osoby důvodně pociťovaly jako újmu vlastní, dovedl Nejvyšší soud ČR ze samotné povahy jejich postavení v právnické osobě, aniž zkoumal, zda tomu tak v daném případě reálně bylo. Tím ale Nejvyšší soud ČR co do důsledku položil judikatorní základ právní domněnky, podle níž statutární orgán právnické

osoby, resp. člen takového orgánu, takto pociťuje újmu, jež by utrpěla právnická osoba, v níž působí jako statutární orgán či jeho člen.

Teprve tato domněnka usnadňuje procesní postavení případných žalobců, ale také samotných soudců a dovoluje snáze učinit závěr o vzájemné blízkosti posuzovaných osob. Nevyjasněna nicméně zůstává otázka, nakolik je možno ji vyvrátit, tj. zda je přípustné vést důkaz o tom, že vzhledem ke konkrétním okolnostem daného případu statutární orgán, resp. jeho člen, újmu právnické osoby, v níž vykonává funkci, jako vlastní nepociťuje. Domníváme se, že není důvod takový důkaz vylučovat. Kdyby Nejvyšší soud ČR měl tento důsledek na zřeteli, mohl vždy vyjít z analogie k § 116 občanského zákoníku, věta před středníkem. Ohledně konečného řešení tohoto problému nicméně bude nutno vyčkat dalšího judikatorního vývoje.

Za zmínku stojí rovněž skutečnost, že Nejvyšší soud ČR již v tomto rozhodnutí současně rozšířil okruh osob, jež lze kvalifikovat jako blízké právnické osobě, na její společníky (akcionáře, členy) či zaměstnance. U těchto osob však uložil zkoumat, nakolik je dán obecný předpoklad vymezený v § 116 občanského zákoníku, tj. zda by společník, člen či zaměstnanec právnické osoby pociťoval újmu způsobenou této právnické osobě jako újmu vlastní a zda by tak činil důvodně. Shora popisovaná domněnka se tak u těchto osob neuplatní.

ODRAZ V PROBLEMATICE SVĚDECKÉ ZPŮSOBILOSTI PŘI ALLOGRAFNÍ ZÁVĚTI

Na popsané koncepci (aniž ovšem na předchozí rozsudek výslovně odkázal) setrval senát č. 21 Nejvyššího soudu ČR také v rozsudcích týkajících se svědecké nezpůsobilosti při uzavírání allografní (tj. nikoliv vlastnoruční) závěti, je-li obmyšleným z této závěti právnická osoba.

Podle § 476b občanského zákoníku závěť, kterou nenapsal zůstavitel vlastní rukou, musí zůstavitel vlastní rukou podepsat a před dvěma svědky současně přítomnými výslovně prohlásit, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Svědci se musejí na závěť podepsat. V souladu s § 476f občanského zákoníku však jako svědci nesmějí při pořizování závěti vystupovat závětí povolaný ani zákonný dědic a osoby jim blízké. Důvodem je obava, jak uvedl Nejvyšší soud ČR, že *"...u těchto osob nelze - s ohledem na jejich vztah k zůstavitelově majetku nebo k těm, kterým tento majetek má jako zůstavitelovým dědicům připadnout - předpokládat, že by své svědectví o zůstavitelově poslední vůli poskytli vždy pravdivě nebo že by jejich svědectví o zůstavitelově poslední vůli muselo být vždy a každým pokládáno za*

věrohodné...". Ve světle takové úpravy ovšem nezbylo, než se zabývat otázkou, koho považovat za osoby blízké dědicovi, jestliže zůstavitel v závěti povolá k dědictví právnickou osobu.

Průlom představuje rozhodnutí ze dne 7. března 2002, sp. zn. 21 Cdo 530/2001. Jakkoliv se v daném případě jednalo o náboženskou společnost, Nejvyšší soud ČR vyšel ze závěrů, jež předtím zaujal ve vztahu k obchodním společnostem. Tím spíše lze ale stanovisko, k němuž dospěl, zpětně aplikovat i na obchodní společnosti. V odůvodnění soud doslova uvedl: *"...Je nepochybné, že mezi právnickou osobou a fyzickými osobami vznikají vztahy, a to nejen vztahy právní, a že újmu, kterou by utrpěla právnická osoba, mohou určité (některé) fyzické osoby důvodně považovat jako újmu vlastní. Utváří-li právnická osoba svoji vůli a projevuje-li svoji vůli navenek ... jen prostřednictvím fyzických osob, vznikají vztahy rovněž mezi právnickou osobou a těmito fyzickými osobami; fyzické osoby, které jsou povolány vytvářet vůli právnické osoby a které projevují její vůli navenek, mají zřejmě vždy blízké zájmové vazby a vztahy k této (své) právnické osobě.*

Přihlédne-li se k účelu, z jakého vystupují při allografní závěti svědci závěti, je třeba ... za analogického užití ustanovení § 476e věty druhé a § 476f obč. zák. dovodit, že v případě, je-li allografní závěti povolána za zůstavitelova dědice právnická osoba, jsou nezpůsobilými svědky závěti fyzické osoby, které činí (mohou činit) za tuto právnickou osobu právní úkony. V této situaci není totiž dobře možné u uvedených fyzických osob rozlišit, do jaké míry jejich jednání ovlivňuje (může ovlivnit) jejich vztah k právnické osobě a jejich zájem na poměrech právnické osoby, a nelze proto u nich ani předpokládat, že by své svědectví o zůstavitelově poslední vůli poskytli vždy pravdivě nebo že by jejich svědectví o zůstavitelově poslední vůli muselo být vždy a každým pokládáno za věrohodné.

Vedle fyzických osob, které činí (mohou činit) za právnickou osobu právní úkony, mají ... vztahy k právnické osobě a zájem na jejich poměrech další fyzické osoby. Z hlediska jejich vystupování v právních vztazích však nemůže být významný jejich jakýkoliv vztah k právnické osobě. Tak jako ve vztazích mezi fyzickými osobami není z hlediska ustanovení § 116 obč. zák. podstatná jakákoliv jejich vzájemná vazba, ale jen vztah určité kvality, založený na poměru rodinném nebo na poměru obdobném poměru rodinnému, musí i vztah této další fyzické osoby k právnické osobě - má-li mít v právu význam - vykazovat určité vlastnosti. Tak je tomu zejména v případě, je-li fyzická osoba společníkem, členem nebo zaměstnancem právnické osoby nebo má-li k právnické osobě jiný obdobný vztah, a současně se jí poměry právnické osoby podstatným způsobem dotýkají. Za analogického užití ustanovení § 116 obč. zák. proto

... za osobu blízkou právnické osoby je třeba považovat fyzickou osobu, která je společníkem, členem nebo zaměstnancem právnické osoby nebo která má k právnické osobě jiný obdobný vztah, jestliže by důvodně pociťovala újmu, kterou by utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní.

Z uvedených důvodů ... v případě, je-li allografní závěť povolána za zůstavitelova dědice právnická osoba, jsou nezpůsobilými svědky závěti fyzické osoby, které činí (mohou činit) za tuto právnickou osobu právní úkony, jakož i fyzické osoby, které jsou společníky, členy nebo zaměstnanci této právnické osoby nebo které k ní mají jiný obdobný vztah, jestliže by důvodně pociťovaly újmu, kterou by utrpěla právnická osoba povolána za zůstavitelova dědice, jako újmu vlastní.

Pro posuzovanou věc z uvedeného právního názoru mimo jiné vyplývá, že nezpůsobilým svědkem allografní závěti, podle které má dědit církev nebo náboženská společnost, není bez dalšího věřící, který vyznává náboženskou víru této církve nebo náboženské společnosti ... Z hlediska způsobilosti být svědkem allografní závěti, podle které má dědit církev nebo náboženská společnost, může mít okolnost, že svědkem je věřící, vyznávající náboženskou víru této církve nebo náboženské společnosti, význam jen tehdy, jestliže věřící tuto církev nebo náboženskou společnost založil nebo do ní vstoupil a podílí se na jejím životě, a současně, jestliže by důvodně pociťoval újmu, kterou by utrpěla tato církev nebo náboženská společnost, jako újmu vlastní..."

Podobně vyznívá i rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR z 3. 5. 2006, sp. zn. 21 Cdo 2600/2005. Nejvyšší soud ČR v něm zopakoval citované závěry a vztáhnul je na závěť, kterou dosvědčili dva zaměstnanci právnické osoby - rozpočtové organizace, jež byla označena za závětního dědice.

ZÁKONNÉ PŘEDKUPNÍ PRÁVO PŘI VKLADU SPOLUVLASTNICKÉHO PODÍLU DO SPOLEČNOSTI – POTŘETÍ

Ve světle naznačeného vývoje rozhodovací činnosti senátu č. 21 Nejvyššího soudu ČR byl mezitím senát č. 22 téhož soudu v roce 2004 povolán, aby znovu otevřel problém osudu předkupního práva ostatních spoluvlastníků, jestliže spoluvlastnický podíl na nemovitosti tvoří předmět nepeněžitého vkladu do obchodní společnosti. Na rozdíl od předchozí řady rozsudků měl nyní k dispozici závěry senátu č. 21 ohledně analogické aplikace § 116 občanského zákoníku na společníky a společnosti coby osoby jim blízké, nemohl je tudíž ponechat bez povšimnutí. Tak se stalo, že v rozhodnutí z 29. 4. 2004, sp. zn. 22 Cdo 1836/2003, dospěl k přesně opačným závěrům, než jaké vyslovil v dřívějších rozhodnutích

(aniž by otázku předložil k rozhodnutí či stanovisku velkému senátu občanskoprávního kolegia).

V odůvodnění soud odkázal na stanovisko obsažené v rozhodnutí ke sp. zn. 21 Cdo 2192/2001, převzal je a dokonce doplnil v následujícím smyslu: *"...Jestliže je fyzická osoba spoluvlastníkem věci a zároveň společníkem ve společnosti s ručením omezeným, pak tato fyzická a právnická osoba mají společný personální prvek - fyzická osoba jako subjekt spoluvlastnického práva je současně jako společník subjektem, který se podílí na vytvoření základního jmění společnosti, ručí za závazky společnosti ve shora uvedeném rozsahu a podílí se na zisku společnosti. Toto personální a majetkové propojení osob lze za použití analogie kvalifikovat jako vztah obdobný vztahu rodinnému ve smyslu § 116 ObčZ a současně zakládá stav, kdy újmu, kterou utrpěla jedna z nich, by druhá osoba pociťovala jako újmu vlastní..."*

Tím ale Nejvyšší soud ČR předchozí judikaturu významně posunul. Senát č. 21 dovodil apriorní blízkost společnosti s ručením omezeným pouze vůči jejímu jednateři (resp. založil právní domněnku o tom, že jednatel by důvodně pociťoval újmu způsobenou společností jako újmu vlastní - viz výše). U společníků toto postavení senát č. 21 ještě podmínil kladným výsledkem posouzení, zda by společník újmu společnosti důvodně pociťoval jako vlastní. Senát č. 22 však argumentoval, že rovněž u společníka je stav, kdy újmu, kterou utrpěla jedna osoba, druhá důvodně pociťuje jako újmu vlastní, z povahy věci dán, aniž by bylo nutné zkoumat, zda tomu tak v konkrétním případě skutečně je. Shora uvedená právní domněnka se tím rozšířila také na společníky.

Ve světle této domněnky se soud již nezabýval otázkou, jak by dotčený společník pociťoval újmu, kterou by utrpěla společnost, do níž vkládal spoluvlastnický podíl. Podobně jako před tím senát č. 21 ve vztahu k jednateři se také senát č. 22 spokojil s obecným závěrem plynoucím z povahy vztahu mezi společníkem a společností. Bez dalšího kategoricky uzavřel: *"...vkládá-li spoluvlastník svůj spoluvlastnický podíl k nemovitosti do společnosti s ručením omezeným, jejímž je společníkem, jde o převod spoluvlastnického podílu na právnickou osobu jako osobu jemu blízkou a předkupní právo podle § 140 ObčZ ostatním spoluvlastníkům nevzniká..."*.

Pravdou je, že Nejvyšší soud ČR rozhodoval v situaci, kdy byl vkladatel jediným společníkem společnosti, do níž spoluvlastnický podíl vkládal. Závěry obsažené v odůvodnění rozhodnutí přesto vyznívají obecně, hovoří-li Nejvyšší soud ČR o společníkovi, aniž specifikuje, jakou měrou se podílí na základním kapitálu společnosti. Takový přístup se ale zdá unáhlený. Domníváme se, že do budoucna bude třeba více diferencovat. Jakkoliv lze

podpořit názor, podle kterého postavení osoby společnosti blízké je třeba zásadně přiznat jedinému společníkovi či osobě společnost ovládající, u minoritních společníků takový závěr vyznívá problematicky; zde by přece jen bylo namístě konkrétně zkoumat (v duchu předchozí judikatury senátu č. 21), jak ten který společník vnímá újmu způsobenou společností, tj. nespokojit se pouze s obecným konstatováním, že takové vnímání plyne ze samotné povahy právního vztahu společníka a společnosti. Sotva lze předpokládat, že např. drobný investor, který hodlá spekulovat na růst kurzu akcie, se koupí byť jen jediné akcie na regulovaném trhu automaticky zařadí mezi osoby blízké akciové společnosti, která akcie vydala. Újma, kterou společnost utrpí, mu vzhledem k jeho majetkovým či osobním poměrům může být poměrně lhostejná. V praxi se dokonce vyskytly případy, kdy akcionáři nabyli akcie jen proto, aby společnost urputným výkonem svých minoritních práv poškodili. To nás jen utvrzuje v přesvědčení, že i kdyby se snad domněnka měla použít na každého společníka, bylo by žádoucí kvalifikovat ji alespoň jako vyvratitelnou.

OSOBY BLÍZKÉ PRO ÚČELY § 196A OBCHODNÍHO ZÁKONÍKU

Obecný dopad uvedené judikatury do dalších oblastí civilního práva, včetně práva obchodního, lze ilustrovat na rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 29. listopadu 2005, sp. zn. 29 Odo 1061/2004. Aniž měl senát č. 29 Nejvyššího soudu ČR možnost závěry předchozích rozhodnutí sám aplikovat, připomněl soudu nižšího stupně, jemuž věc vracel k dalšímu řízení, že je bude třeba vztáhnout také na pojem osob blízkých, jak se objevuje v § 196a odst. 1, resp. 3 obchodního zákoníku.

Podle § 196a odst. 1 obchodního zákoníku může společnost uzavřít smlouvu o úvěru nebo půjčce s členem představenstva, dozorčí rady, prokuristou nebo jinou osobou, která je oprávněna jménem společnosti takovou smlouvu uzavřít, nebo osobami jim blízkými, anebo smlouvu, jejímž obsahem je zajištění závazků těchto osob, nebo na ně bezplatně převést majetek společnosti jen s předchozím souhlasem valné hromady a jen za podmínek obvyklých v obchodním styku. Podle § 196a odst. 3 obchodního zákoníku potom platí, že jestliže společnost nebo jí ovládaná osoba nabývá majetek od zakladatele, akcionáře nebo od osoby jednající s ním ve shodě anebo jiné osoby uvedené v § 196a odst. 1 obchodního zákoníku, tj. od člena představenstva, dozorčí rady, prokuristy nebo jiné osoby, která je oprávněna jménem společnosti takovou smlouvu uzavřít, případně osoby těmito osobám blízké, dále od osoby jí ovládané anebo od osoby, se kterou tvoří koncern, za protihodnotu ve výši alespoň jedné desetiny upsaného základního kapitálu ke dni nabytí nebo na ně úplatně převádí majetek této

hodnoty, musí být hodnota tohoto majetku stanovena na základě posudku znalce jmenovaného soudem. Pro jmenování a odměňování znalce platí § 59 odst. 3 obchodního zákoníku. Jestliže k nabytí dochází do tří let od vzniku společnosti, musí je schválit valná hromada.

Nejvyšší soud ČR v odůvodnění citovaného rozhodnutí doslova uvedl: *"...Jak již Nejvyšší soud uzavřel v rozsudku publikovaném ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek pod č. 82/2004, právnická osoba se ve smyslu ustanovení § 42a odst. 2 obč. zák. považuje za osobou blízkou dlužníku, který je fyzickou osobou, je-li dlužník jejím statutárním orgánem (členem statutárního orgánu), jakož i tehdy, je-li dlužník společníkem, členem nebo zaměstnancem této právnické osoby (popřípadě má-li k ní jiný obdobný vztah) a současně, kdyby důvodně pociťoval újmu, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmu vlastní. V této souvislosti je třeba se zabývat tím, zda lze za osobu blízkou ve smyslu ustanovení § 196a odst. 1 a 2 obch. zák. považovat i právnickou osobu, ve které je statutárním orgánem osoba blízká statutárnímu orgánu převodce majetku podle ustanovení § 196a odst. 3 obch. zák...."*

S vysokou mírou pravděpodobnosti tak lze očekávat, že doktrínu o vzájemné blízkosti fyzických a právnických osob (zde obchodních společností a jejich statutárních orgánů, resp. členů těchto orgánů, jakož i společníků, popř. zaměstnanců) přijme za svou také senát č. 29 Nejvyššího soudu ČR a patrně v tom nezůstane osamocen.

Cestou analogického použití § 116 občanského zákoníku Nejvyšší soud ČR postupně rozšiřuje uplatnění pojmu osoby blízké rovněž na vztahy mezi fyzickými a právnickými osobami. Tento vývoj začal sotva před několika lety, stále jej proto nelze považovat za ukončený.

Dosavadní rozkolísanost judikatury dokládá nejen názorový zlom, k němuž došlo v průběhu prakticky jediného roku, ale také vývoj náhledu na dílčí otázky spojené s novou koncepcí. Zatímco se např. relativně ustálil názor, podle kterého statutární orgán právnické osoby či jeho člena bude třeba pokládat za osobu blízkou této právnické osobě, aniž je nutno zkoumat jeho reálné vnímání případné újmy způsobené společností, osud právního postavení společníků ve vztahu ke společnosti obdobně stabilní není. Na jedné straně je možné zaznamenat stanoviska, která vyžadují soudní přezkum naplnění předpokladu, že společník (má-li být pokládán za osobu blízkou společnosti) důvodně pociťuje újmu, kterou společnost utrpí, jako újmu vlastní. Proti tomu ale stojí (ne zcela neproblematický) názor, jenž domněnku, že statutární orgán či jeho člen důvodně pociťuje jako vlastní i újmu, kterou utrpí společnost, rozšiřuje také na společníky, tj. jenž odhlíží od posouzení subjektivního postoje společníka k újmě společnosti.

Podobné rozpory bude třeba doladit a spolu s nimi i nejasnost ohledně případné přípustnosti důkazů prokazujících veskrze lhostejný postoj k újmě společnosti jak u statutárních orgánů či jejich členů, tak u společníků, jakkoliv majoritních, a tím i prolamujících shora naznačené apriorní postoje k vzájemné právní blízkosti těchto osob vůči konkrétní společnosti.

Kromě toho bude doktrína o blízkosti fyzických a právnických osob nepochybně dál kasuisticky rozšiřována na další instituty a oblasti civilního práva, které tohoto pojmu využívají. Vyloučen není ani její průnik do práva trestního (popř. do správního trestání), zvláště dojde-li k uzákonění trestní odpovědnosti právnických osob. Legální vymezení pojmu osoby blízké v § 89 odst. 8 trestního zákona je již nyní stejné jako jeho zakotvení v § 116 občanského zákoníku.

Zásadní zvraty či překvapení v nastoupené cestě právního "*přibližování*" právnických osob a jejich statutárních orgánů (či členů těchto orgánů), společníků (akcionářů či členů), ale i zaměstnanců v právním smyslu však zřejmě není namístě očekávat.